

“Co je s tebou?” naléhala na něho s úzkostí žena.

A Xaverá napadlo, že nemůže-li spasit ten ztracený život, musí udělat velikým ten, který žije právě teď. Ohlédl se po krásné kypřé ženě a věděl v té chvíli, že ji musí opustit, neboť život je tam venku za okny, odkud se ozývá střelba jak tokání slavníka.

“Kam chceš jít!” vykřikla žena.

Xaver se usmál a ukázal z okna.

“Sliboval jsi mi, že mne vezmeš s sebou!”

“To už je dávno.”

“Ty mne chceš zradit?”

Klekla si před ním a objala mu nohy.

Díval se na ni a uvědomoval si, že je krásná a že je trpké se od ní odtrhnout. Ale svět za oknem byl ještě krásnější. A jestli kvůli němu opouští milovanou ženu, pak je ten svět ještě dražší o cenu zrazené lásky.

“Jsi krásná,” říkal jí, “ale musím tě zradit.” Pak se jí vytrhl z objetí a vykročil směrem k oknu.

DÍL TŘETÍ

aneb

BÁSNÍK MASTURBUJE

1.

Toho dne, kdy za ní přiběhl Jaromil se svými básněmi, se už maminka tatínka nedočkala a nedočkala se ho ani v příštích dnech.

Zato dostala z gestapa úřední zprávu, že její manžel je zatčen. Ke konci války přišla další úřední zpráva, že manžel zemřel v koncentračním táboře.

Bylo-li její manželství ubohé, její vdovství bylo veliké a slavné. Měla velkou manželovu fotografii z doby, kdy se seznámili, dala jí do zlaceného rámu a pověsila na zeď.

Pak za velkého jásotu Pražanů skončila válka, Němci opustili české země a pro maminku začal život obdařený strohou krásou odříkání; peníze, které kdysi zdědila po otci, propadly, takže propustila služku, po Alíkově smrti odmítla koupit nového psa a musila si najít zaměstnání.

A došlo k dalším změnám: její sestra se rozhodla přenechat byt uprostřed Prahy čerstvě ženatému synovi a nastěhovat se s manželem a mladším synem do přízemních pokojů rodné vily, zatímco babička přesídlila do poschodí k ovdovělé mamince.

Švagrem maminka opovrhovala od té doby, co ho slyšela prohlásit, že Voltaire byl fysik, který vynalezl volty. Jeho rodina byla hlučná a samolibě zaposlouchaná do svých primitivních zábav; od veselého života v dolních

místnostech se oddělovalo tučnými konturami území melancholie prostrající se v horním poschodí.

A přece chodila v té době maminka vzpřímeněji než kdysi v dobách dostatku. Jako by nosila na hlavě (po příkladu dalmatských žen, které takto nosí koše vína) neviditelnou urnu manžela.

2.

V koupelně na policice pod zrcadlem stojí lahvičky s voňavkami a tuby s krémy, ale maminka je skoro nepoužívá k ošetřování pleti. Stojí-li před nimi tak často, je to proto, že jí připomínají zesnulého otce, jeho drogerii (patří už dávno nemilovanému švagrovi) i mnohaletý bezstarostný život ve vile.

Na minulost prožitou s rodiči a manželem položilo se teskné světlo právě zapadnuvšího slunce. Ten teskný svit jí drásá; uvědomuje si, že je s to ocenit krásu těch let teprve nyní, až jsou pryč a vyčítá si, že byla nevděčná manželka. Její muž podstupoval krajní nebezpečí, zžíral se starostmi a aby uchoval její klid, nikdy jí o ničem ani slovo neřekl; a ona dodnes neví nic o tom, proč byl zatčen, v jaké odbojové skupině pracoval a jaké tam měl poslání; neví vůbec nic a chápe to jako potupný trest za to, že byla žensky omezená a neuměla vidět v mužově počínání nic jiného než chladnoucí city. Když pomyslí na to, že mu byla nevěrná právě v době, kdy on byl nejohroženější, téměř pohrdá sama sebou.

Dívá se teď na sebe do zrcadla a zjišťuje překvapeně, že její tvář je pořád mladá, dokonce, zdá se jí, zbytečně mladá, jako by jí čas zapomněl na jejím krku omylem a neprávem. Nedávno se jí doneslo, že ji kdosi viděl na ulici

s Jaromilem a domníval se, že jsou bratr se sestrou; připadalo jí to komické. Radost jí to ovšem udělalo; však také od té doby chodila s Jaromilem do divadla a na koncerty ještě s větším potěšením.

Ostatně co jí zůstalo jiného než on?

Babička ztrácela paměť i zdraví, sedávala doma, zašívala Jaromilovi ponožky a dceři žehlila šaty. Byla plná stesků a vzpomínek i plna starostlivé péče. Vytvářela smutné láskyplné ovzduší a stvrzovala ženskost prostředí (dvojvdovího prostředí), jež Jaromila doma obklopovalo.

3.

Na stěnách jeho pokojíku už nevisely malované dětské výrocky (maminka je s lítostí uložila do skříně), ale dvacet malých reprodukcí kubistických a surrealistických obrazů, jak si je vystříhal z různých časopisů a podlepil tvrdým papírem. Mezi nimi bylo na zdi upevněno sluchátko telefonu s kusem odříznuté šňůry; (kdysi jim opravovali telefonní přístroj a Jaromil spatřil v odříznutém vadném sluchátku onen předmět, který vytržen ze své všední souvislosti, působí zázračně a má právo být zván *surrealistickým objektem*). Obraz, na nějž se však díval nejčastěji, byl v rámu zrcadla, které viselo na téže stěně. Nic neměl prostudováno pečlivěji než svoji tvář, ničím se netrápil více než jí a do ničeho (i když až po urputném úsilí) nevkládal více víry:

Byla podobna tváři matčině, ale protože Jaromil byl muž, drobnost rysů působila mnohem nápadněji: měl krásný jemný nosík a malou mírně ustupující bradu. Ta brada ho velice trápila; dočetl se ve známé Schopenhauerově úvaze, že nazad sražená brada jest obzvláště odporná, neboť právě vyčnívající bradou liší se člověk od opice. Pak kdesi objevil fotografii Rilkeho a zjistil, že i on má ustupující bradu, v čemž nacházel povzbuzující útěchu. Díval se dlouze do zrcadla a zoufale se zmítal v tom obrovském prostoru mezi opicí a Rilkeem.

Popravdě řečeno, brada ustupovala dosti mírně a maminka celkem právem považovala synovu tvář za dětsky líbeznou. Jenomže to právě trápilo Jaromila ještě víc než brada: drobnost rysů činila ho o několik let mladším a protože jeho spolužáci byli o rok starší než on, byla dětskost jeho vzezření o to nápadnější, nezamluvitelná, mnohokrát denně komentovaná a Jaromil na ni nemohl ani na chvíli zapomenout.

Jaké to bylo břemeno, nésti tuto tvář! Jak těžká byla ta lehoučká kresba rysů!

(Jaromil mívával někdy hrůzné sny, že musí zvednout nějaký velice lehký předmět, šálek čaje, lžíci, pírkó, a že nemůže, že je o to slabší, oč předmět je lehčí, že *klesá pod jeho lehkosti*; tyto sny prožíval jako sny hrůzy a budíval se zpocen; zdá se nám, že to byly sny o jeho lehké tváři kreslené pavučinovými tahy, kterou se snažil marně zvednout a odhodit.)

4.

V domech, v nichž se narodili lyrici, vládnu ženy: sestra Traklova, sestry Jeseninovy a Majakovského, tety Blokovy, babička Hölderlinova a Lermontovova, chůva Puškinova a ovšem hlavně matky, matky básníků, za nimiž bledne otcův stín. Lady Wilde a frau Rilke oblékaly své syny jako holičku. Divíte se, že se chlapec dívá úzkostně do zrcadla? *Je čas státi se mužem*, píše si Jiří Orten v deníku. Celý život bude lyrik hledat mužnost rysů ve své tváři.

Když se na sebe díval hodně dlouho do zrcadla, podařilo se mu nakonec zahlédnout, co chtěl: tvrdý pohled oka nebo surovou linku úst; to ovšem musil nasadit zcela určitý úsměv či spíš úšklebek, při kterém horní ret byl křečovitě stažen. Také účesem se snažil změnit tvář: pokoušel se vlasy nad čelem zvednout, aby tvořily hustý, divoký porost; ale běda, ty vlasy, které maminka nade vše milovala, takže nosila jejich kadeř v medailonku, byly nejhorskí, jaké si mohl přát: žluté jak peří na čerstvě narozených kuřátkách a jemné jak chmýří pampelišky; nedaly se nijak zformovat; maminka ho po nich často hladila a říkala, že jsou to vlasy anděla. Ale Jaromil nenáviděl anděly a miloval dřáby; toužil si obarvit vlasy na černo, ale neodvážil se, protože barvit si vlasy bylo ještě zženštilější, než je mít blond; nechal si je aspoň narůst hodně dlouhé a nosil je rozčuchané.

Při každé příležitosti kontroloval a opravoval svůj vzhled; nevynechal jedinou výkladní skříň, aby do ní nevrhl krátký pohled. Čím sledovanější, tím se stávala jeho podoba vědomější, ale i obtížnější a rozbolavější. Hle:

Jde domů ze školy. Ulice je liduprázdna, ale zdálky proti němu jde neznámá mladá žena. Nezadržitelně se k sobě přibližují. Jaromil vidí, že žena je krásná a myslí na svou tvář. Snaží se nasadit svůj vyzkoušený tvrdý úsměv, ale cítí, že se mu to nepodaří. Myslí čím dál tím více na svou tvář, jejíž dívčí dětskost ho činí směšným před očima ženy, je celý vtělen do své titěrné tvářičky, která tuhne, dřevění a (běda!) rudne! Zrychluje tedy krok, aby zmenšil pravděpodobnost, že na něho žena pohlédne, protože bude-li přistižen krásnou ženou při tom, jak se červená, neunesse tu hanbu!

Hodiny ztrávené u zrcadla dováděly ho až na dno beznaděje; naštěstí bylo zrcadlo, které ho zvedalo ke hvězdám. Tím nanebezvedajícím zrcadlem byly jeho verše; toužil po těch, které dosud nenapsal, a na ty, co již napsal, vzpomínal zalíbeně jako se vzpomíná na ženy; byl nejen jejich tvůrcem, ale i teoretikem a historikem; psal i úvahy o tom, co napsal, dělal své psaní na jednotlivá období, pojmenovával ta období, takže se během dvou, tří let naučil dívat na své básně jako na vývojový děj hodný historiografa.

Byla v tom útěcha: Tam *dole*, kde žil svou každodennost, kde chodil do školy, obědval s maminkou a babičkou, prostíralo se neartikulované prázdno; zato v básních, *nahore*, nastavěl orientační sloupy, tabule s nápisy; zde byl členěný a pestrý čas; přecházel z jednoho básnického období do druhého a mohl (pohlížeje koutkem oka dolů, do strašné stojatosti bez událostí) označovat sám sobě v nadšeném vytržení příchod nového období, které otevře netušené obzory jeho fantazii.

A mohl též mít tiché a pevné vědomí, že přes nicotnost své podoby (i svého života) má v sobě jedinečné bohatství; nebo řekněme to jinak: že je *vyvolený*.

Objasněme to slovo:

I když nepřilíš často, protože si to maminka nepřála, navštěvoval Jaromil nadále malíře; už dávno sice přestal kreslit, zato se mu kdysi odhodlal ukázat své verše a od té doby mu je všechny přinášel. Malíř je četl s vřelým zájmem a někdy si je nechával u sebe, aby je ukázal přátelům; to vynášelo Jaromila do velkých výšek štěstí, neboť malíř, který byl kdysi velmi skeptický k jeho kresbám, zůstal pro něho neotřesitelnou autoritou; věřil, že existuje (uschována ve vědomí zasvěcenců) objektivní míra uměleckých hodnot (tak jako v sévreském muzeu je uschován v platině prototyp metru) a malíř ji zná.

Přesto tu bylo něco zarážejícího: Jaromil nebyl nikdy s to odhadnout, co z jeho básní malíř ocení a co ne; někdy velebil básničku, kterou Jaromil napsal jen tak levou rukou, a jindy zas odkládal znuděně verše, na nichž si chlapec zakládal. Jak si to vysvětlit? Není-li Jaromil s to poznat sám hodnotu toho, co píše, neznamená to, že vytváří hodnoty bezděčně, maně, mimo svou vůli, mimo své vědění, tedy bez zásluhy (stejně jako kdysi dávno okouznil malíře světem psolidi objevených docela náhodou)?

“Samozřejmě,” řekl mu malíř, když se jednou dotkli tohoto tématu. “Byla snad fantastická představa, kterou jsi uložil do básně, výsledkem přemýšlení? Nikoli: napadla tě, náhle, nečekaně; autorem té představy nejsi ty, nýbrž spíš někdo v tobě; někdo, kdo v tobě básní. Ten básnící někdo, to je onen mohutný proud nevědomí, který protéká každým člověkem; není to žádná zásluha, když si tě tento proud, v němž je si každý roven s každým, vybral za své housle.”

Malíř to mnil jako lekcí skromnosti, ale Jaromil v ní okamžitě našel třpytivé zrnko pro svou pýchu: budiž, není to on, kdo stvořil obrazy v básni; ale bylo tu něco tajemného, co si vybralo právě jeho písící ruku; mohl se pyšnit tedy něčím větším, než je *zásluha*; mohl se pyšnit *vyvoleností*.

Nikdy ostatně nezapomněl, co mu řekla paní z lázeňského městečka: *to dítě má před sebou velkou budoucnost*. Věřil takovým větám jako věštébám. Budoucnost byla neznámá dálka za obzorem, v níž nejasná představa revoluce (malíř často hovořil o její nezbytnosti) splývala mu s nejasnou představou bohémské svobody básníků; věděl, že tuto budoucnost naplní svou slávou a to vědomí mu dodávalo jistoty, která v něm žila (samostatně a nespojeně) vedle všech trapných nejistot.

6.

Ach, dlouhé prázdno odpolední, kdy je Jarom uzavřen v pokoji a dívá se střídavě do svých dvou zrcadel

Jak je to možné? Všude přece četl, že mládí je nejnepříjemnější období života! Kde se tedy bere to vakuum, ta řídko-životní hmota? Odkud se bere *prázdnota*?

To slovo bylo nepřijemné jak slovo porážka. A byl jiná slova, která v jeho přítomnosti (alespoň doma, v metropoli prázdnoty) nesměl nikdo vyslovit. Třeba slova *láska* nebo slovo *dívky*. Jak nenáviděl tři lidi obývající přízemní pokoje vily! Často tam bývali do hloubi nohosté a bylo slyšet opilé hlasy a mezi nimi vřiskavé hlasy žen, které rozdíraly duši Jaromila zamuchlaného d příkrývky a nemohoucího spát. Jeho bratranec byl jen dva roky starší než on, ale ty dva roky se mezi nimi tyčili jak Pyreneje oddělující od sebe dva různé věky; bratranec – vysokoškolák si do vily vodil (s vliďným porozuměním rodičů) sličné slečny a Jaromila mírně přezíral; strýc bylo vidět málokdy (byl zaneprázdněn zděděným obchodem), zato tetin hlas burácel domem; pokaždé, kdy potkala Jaromila, kladla mu stereotypní otázku: *Tak co dělají děvčata?* Jaromil toužil plivnout jí do tváře, protože její shovívavě žoviální otázka osvětlovala celou jeho bídu. Ne že by neměl žádné styky s dívkami, ale bylo jich tak málo, že jednotlivé schůzky byly od sebe vzdáleny ja

hvězdy ve vesmíru. Slovo dívky bylo tedy smutné jak slovo stesk a slovo neúspěch.

Jestliže schůzky s dívkami nenaplňovaly jeho čas, naplňovalo ho očekávání těch schůzek a to očekávání nebylo jen prosté civění do budoucnosti, to byla příprava a studium. Jaromil byl přesvědčen, že úspěch schůzky závisí především na tom, zda neupadne do rozpačitého mlčení a bude umět mluvit. Schůzka s dívkou byla především umění konverzáce. Pořídil si proto zvláštní sešitek, do něhož si zapisoval historky vhodné k vyprávění; nikoli anekdoty, protože ty nejsou s to vyprávět nic osobního o tom, kdo je vypráví. Zapisoval si příběhy, které sám prožil; a protože skoro žádné neprožil, vymýšlel si je; byl při tom vkusný: smyšlené (či vyčtené či odposlouchané) příběhy, do nichž dosazoval sám sebe jako hrdinu, ho neměly heroizovat, nýbrž jen jemně, takřka nepostřehnutelně posunout z území, kde vládne státnost a prázdno, do území, v němž vládne pohyb a dobrodružství.

Zapisoval si i různé úryvky z básní (a podotkneme, že ne z těch, které sám obdivoval), v nichž byla apostrofována ženská krása a jež bylo možno prohodit jako vlastní postřeh. Tak si například zapsal verš: *Z tvé tváře mohla by být krásná trikolóra: rty, oči, vlas...* Takový verš bylo ovšem třeba zbavit umělosti rytmu a říci ho dříve jako vlastní náhlý nápad, jako spontánní vtipnou poklonu: *Tvoje tvář, to je vlastně trikolóra! Oči, ústa, vlas. Neuznávám žádné jiné státní barvy!*

Po celou dobu schůzky myslí Jaromil na své připravené věty a děsí se, že jeho hlas nebude přirozený, že věty budou znít naučeně a že je bude říkat jako špatný ochotnický herec. Neodvází se je tedy říci, ale protože je soustředěn jen na ně, neumí kromě nich nic povídat. Schůzka je trapně mlčenlivá, Jaromil cítí v dívčích pohledech výsměch a brzy se s dívkou loučí s pocitem porážky.

Doma si sedá ke stolu a píše vztekle, rychle a s nenávistí: *Z tvých očí tečou pohledy jak moč Strčilim z pušky do vypelichaných vrabců tvých blbých myšlenek Mezi tvýma nohama je kaluž z níž vyskakují pluky žab...*

Píše dál a dál a čte pak po sobě s uspokojením text, jehož fantazie mu připadá krásně zbesílá.

Jsem básník, jsem veliký básník, říká si v duchu a píše si to pak i do deníku: *Jsem veliký básník, mám velikou sensibilitu, mám děbelskou fantazii, cítím, co jiní necítí...*

A zatím přichází zvenčí maminka a vchází do svého pokoje...

Jaromil přistupuje k zrcadlu a dívá se dlouze na svou nenáviděnou dětskou tvář. Dívá se na ni tak dlouho, až v ní posléze uvidí svit výjimečnosti a vyvolenosti.

A ve vedlejším pokoji maminka si stoupá na špičky a sundává se stěny manželův obraz ve zlatém rámu.

7.

Dověděla se toho dne, že její manžel měl již dávno před válkou poměr s mladou židovkou; když Němci okupovali české země a židé musili chodit po ulici s potupnou žlutou hvězdou na kabátě, neopustil ji, scházel se s ní dál a pomáhal jí, jak jen mohl.

Pak ji odvěkli do terezínského gheta a on se odvážil ztřeštěného činu: s pomocí českých strážníků se mu podařilo vloupat do střeženého města a svou milenkou na pár minut vidět. Úspěch ho zlákal, vypravil se do Terezína podruhé a tehdy ho chytili, aby se už nikdy nevrátil on ani jeho milá.

Neviditelná urna, kterou maminka nosila na hlavě, je odložena i s manželovým obrazem za skříní. Už nemusí chodit vzpřímená, už není nic, co by ji napřimovalo, protože všechny mravní pathos si ponechali ti druhí:

Slyší pořád hlas staré židovky, příbuzné manželovy milenky, která jí to vše pověděla: "Byl to nejstatečnější muž, jakého jsem kdy poznala." A: "Zůstala jsem na světě sama. Celá má rodina zůstala v koncentráku."

Židovka seděla proti ní v plné slávě své bolesti, kdežto bolest, kterou v té chvíli zakoušela maminka, byla beze slávy; maminka cítila, jak se ta bolest v ní uboze hrbí.

8.

*Vy kupky sena vdhavě kouřící
možná že kouříte tabák z jejího srdce*

psal a představoval si dívčí tělo pohřbené v polích.

V jeho básních se smrt objevovala velice často. Maminka se však mýlila (byla stále první čtenářkou všech jeho veršů), když si to vysvětlovala předčasnou dospělost dítěte, jež bylo uhranuto tragikou života.

Smrt, o které psal Jaromil měla málo společného s skutečnou smrtí. Smrt se stává skutečnou, až začne člověka vnikat skulinami stárnutí. Pro Jaromila byli však nekonečně daleko; byla abstraktní; nebyla pro něho skutečností nýbrž snem.

Co ale hledal v tom snu?

Hledal v něm nesmírnost. Jeho život byl beznadějně malý, všechno kolem něho nijaké a šedé. A smrt jí absolutní; nelze ji rozpůlit ani rozmělnit.

Přítomnost dívky byla nicotná (trocha doteků a mnoho bezvýznamných slov), ale její naprostá nepřítomnost byla nekonečně velkolepá; když si představoval dívku pohřbenou v polích, objevil najednou vznešenost žalu velikost lásky.

Ale nehledal ve snech o smrti jen absolutno, nýbrž štěstí.

Snil o těle zvolna se rozpouštějícím v hlíně a zdálo se mu, že je to nádherný akt lásky, v němž se tělo dlouze a sladce mění v zem.

Svět ho ustavičně zraňoval; červenal před ženami, styděl se a ve všem viděl výsměch. V jeho snu o smrti se mlčelo a jenom dlouze, němě a šťastně žilo. Ano, Jaromilova smrt byla *žitá*; podobala se podivuhodně tomu času, kdy člověk nemusí vcházet do světa, protože je sám sobě světem a klene se nad ním sladká klenba vnitřní strany maminčina břicha.

V takové smrti, podobné věčnému stěstí, toužil být spojen s milovanou ženou. V jedné básni se milenci objali tak, že sebou prorůstali, až se stali jedinou bytostí neschopnou pohybu, zvolna se proměňující v nehybný nerost, jenž na věky trvá nepodroben času.

Jinde si představoval, že milenci zůstávají jeden u druhého tak nesmírně dlouho, až zarostou mechem a sami se promění v mech; potom na ně šlápne jakási nahodilá noha a oni (protože mech právě kvete) se vznášejí prostorem tak nevyšlovně šťastní, jak šťastné může být jen vznášení.

9.

Myslíte, že minulost, protože se již stala, je hotová a neměnná? Ach ne, její šat je ušit z měňavého taftu a pokaždé, když se po ní ohlédnem, vidíme ji v jiných barvách. Ještě před nedávnem si vyčítala, že zradila manžela kvůli malířovi a teď si rve vlasy, že kvůli manželovi zradila svou jedinou lásku.

Jak byla zbabělá! Její inženýr si žil velký romantický příběh a jí nechal jak služce jen kůrku všedního dne. A ona byla tak plna strachu a výčitek svědomí, že dobrodružství s malířem se přes ni převálilo, aniž ho stačila vnímat. Teď to vidí: Zahodila jedinou velkou příležitost, kterou život nabídl jejímu srdci.

Začala na malíře myslit v bláznivé ustavičnosti. Pozoruhodné přitom bylo, že jí ho vzpomínky nemalovaly na pozadí pražského ateliéru, kde s ním prožila dny smyslné lásky, nýbrž na pozadí pastelové krajiny s řekou, loďkou a renesančním podloubím lázeňského městečka. Svůj ráj srdce nacházela v těch tichých lázeňských týdnech, kdy se láska ještě nenarodila, nýbrž byla teprve počata. Toužila přijít za malířem a poprosit ho, aby se vrátili a začali žít příběh své lásky znovu a žili ho na tomto pastelovém pozadí, volně, vesele a bez zábran.